

Verbal and semantic purposes of explanatory sentences in the history of Jahangosha Joveyni

Zeinab Rezapour*

Assistant Professor, Department of Persian
Language and Literature, Shahid Chamran
University of Ahvaz, Ahvaz. Iran

Manoochehr Tashakori

Associate Professor, Department of Persian
Language and Literature, Shahid Chamran
University of Ahvaz, Ahvaz. Iran

**Mohammadjavad
Roostazadeh**

Master of Persian language and literature, Shahid
Chamran University of Ahvaz, Ahvaz. Iran

Abstract

Explanatory sentences are one of the common subjects of grammar and semantics, which has been reduced in importance by limiting its definition to things like invocation, prayer, and cursing in most instruction books. On the other hand, the abundant use of explanatory sentences is one of the characteristics of technical prose. Their use in Joveyni 's The History of Jahangosha, as one of the best examples of technical prose, is widespread. In addition, these sentences are not only used for cursing and praying in Jahangosha history, but the author uses them to explain his views and thoughts and even to express important historical information. In such a way that contrary to popular belief, their removal will ruin the body of the speech in terms of meaning, and the reader will not be aware of the author's intentions. In this research, which examines the verbal and semantic purposes of protest sentences in Jahangosh history, The sources of information have been collected through a library research method and the authors have investigated and analyzed those above verbal and semantic purposes and their effect in explaining the Javanese discourse in a descriptive-analytical way. The research shows that explanatory sentences play an essential role in completing the meaning and expressing the author's goals and thoughts about the historical events of the Mongol attack.

Keywords: Attamalek joveyni, Jahangosha history, Explanatory sentence, Completing the meaning, Expressing the author's goals

* Corresponding Author: z.rezapour@scu.ac.ir

How to Cite: xxxxxxx

1. Introduction

The study of parenthetical clauses is a topic within the fields of rhetoric and grammar. However, authors of books on eloquence and grammar have often failed to adequately address this subject, frequently overlooking the role of these clauses in the fabric of a text, their connection to other parts of the discourse, and the various purposes and aims of the author. This research, therefore, examines the semantic functions of parenthetical clauses in history of Jahangosha Joveyni and their multiple objectives. History of Jahangosha Joveyni, a historical-literary work by Ata-Malik Joveyni, is a significant source detailing the events of the Mongol era, from Genghis Khan's invasion of Iran to the conquest of the Ismaili fortresses by Hulagu Khan. Most researchers have examined this book as a historical narrative based on fact, largely ignoring the historian's discourse. However, a historical narrative includes a range of markers that call into question the objectivity of the historical account. These markers reveal the historian's judgments, beliefs, and perceptions of history. In essence, the author, consciously or unconsciously, incorporates their ideology and beliefs into the text. In the history of Jahangosha Joveyni, these markers include the author's use of Quranic verses and hadith, descriptions, Persian and Arabic poetry, proverbs, allusions, and parenthetical clauses (see Qasemzadeh, 2017: 131-135). In particular, the parenthetical clauses in the history of Jahangosha Joveyni serve as openings into the narrative, allowing the writer to express his views, emotions, and beliefs. Through these clauses, we can gain a more accurate understanding of Joveyni's discourse and better appreciate the diverse purposes and significant role of these clauses in relation to the author's message.

2. Literature Review

The purposes of parenthetical clauses have not received the attention they deserve from researchers, and categorizing these clauses as mere "filler" has diminished their perceived importance. However, some studies have explored these clauses and their functions, including:

Mehdi Momtahn (1999), in his article "Parenthetical Clauses and Their Rhetorical Effect in the Quran," argues that parenthetical clauses in the Quran are not superfluous additions to the text. Instead, they are used appropriately and according to the context.

Seyyed Ahmad Parsa and Khadijeh Mohammadi (2019), in their article “The Function of Arabic Parenthetical Clauses in *Nafthat al-Masdur*,” attempt to reveal the functions of Arabic parenthetical clauses, clarify their connection to the text, and analyze their functional role at the beginning, middle, and end of the text. They demonstrate that the function of a parenthetical clause varies based on its placement.

Seyyed Ahmad Parsa and Shahla Mahmoudi (2019), in their article “The Semantic-Intentional Functions of Parenthetical Clauses in *Tarikh-e Beyhaqi*,” identify various functions of parenthetical clauses and explore their impact on a better understanding of the author’s discourse.

Khadijeh Khosravi et al. (2020), in their article “Interpolations (Parentheses): A Space for Description in Ferdowsi’s *Shahnameh*,” examine the descriptive function of interpolations in the *Shahnameh* and determine the effect and frequency of rhetorical elements (simile, metaphor, hyperbole, etc.) within them.

Mehdi Dehrami and Mohsen Akbarizadeh (2020), in their article “Narratology of Parenthetical Clauses in *Tarikh-e Bayhaqi*,” point out that this type of clause is part of the narrative structure and connects with other levels of the narrative, and serves as a structural element to the point that its removal creates linguistic and semantic disruption in the narrative. Some research has also investigated the functions of these clauses in the Quran.

Seyed Mahdi Soltani-Renani (2012), in his article “Styles of Interjection in the Holy Quran,” writes that understanding how parenthetical clauses are used in the Quran leads to a better understanding of the divine messages.

Abolghasem Valizadeh and Mohammad-Mehdi Valizadeh (2020), in their article “A Rhetorical Introduction to Parenthetical Clauses in the Holy Quran,” argue that interjections in the Quran are entirely purposeful and used in the right place, according to the context.

Therefore, it must be acknowledged that despite the existing research, no independent study has yet been conducted on the rhetorical and semantic purposes of parenthetical clauses in history of Jahangosha Joveyni.

1. Methodology

This research employs a library-based method, using descriptive and analytical approaches to classify and explain the purposes of parenthetical clauses in Joveyni’s history of Jahangosha. Data is analyzed using content analysis. This study seeks to answer the following questions:

What are the rhetorical and semantic purposes of parenthetical clauses in Joveyni’s history of Jahangosha, and what does the frequency of each reveal?

What role do parenthetical clauses play in relation to the text and the interpretation of Joveyni's discourse?

4. Conclusion

Based on a review of the volumes of *History of the World Conqueror*, there are approximately 343 parenthetical clauses, expressed through structures like Persian and Arabic phrases, Quranic verses, proverbs, and quasi-sentences. These clauses, after analysis and classification, were found to serve eighteen different "semantic" purposes, with a frequency of 191 occurrences, and eleven distinct rhetorical purposes, with a frequency of 152 occurrences. Contrary to common assumptions, this reveals that parenthetical clauses serve a purpose beyond merely providing blessings or curses. Their removal would cause a deficiency in meaning and prevent the full comprehension of the author's intent. In other words, these clauses function as openings in the narrative, revealing the author's perspectives and judgments about events. Moreover, parenthetical clauses in *History of Jahangosha Joveyni* are not just limited to providing blessings or descriptions, they also contain extra-textual explanations that the narrator uses to express his discourse through pauses and breaks in the narrative. In other words, Joveyni, as a historian, does not simply recount historical events. Rather, it is through these parenthetical clauses that the reader discerns his views and judgments on historical events. Additionally, some frequent purposes of parenthetical clauses in *History of Jahangosha Joveyni* include: prayers for individuals, character introductions, stating reasons, clarification after ambiguity, comparisons, temporal references, praise and glorification, and specifying locations. Some of these purposes, such as praise and glorification, temporal references, and comparisons, serve to propagate his beliefs, while others, such as specifying locations or introducing characters, play a role in conveying significant historical information. Furthermore, it can be argued that parenthetical clauses are more important in explaining Joveyni's discourse in *History of Jahangosha* than the main text itself. This is because history, by its very nature, is based on narrative, and this characteristic is imposed on the historian. Moreover, even if this were not the case, a historian like Joveyni, due to his service in the Mongol court, could not explicitly express his opinions. Thus, he uses parenthetical clauses to express them, such as criticizing the Mongols and lamenting the injustices committed against Iranians. Through parenthetical clauses, Joveyni covertly displays his affection and inclination towards Sultan Jalal al-Din Khwarazmshah, or compares the Mongols to wild animals and destructive forces.

اغراض لفظی و معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشای جوینی

زینب رضاپور *^{ID} استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

منوچهر تشکری^{ID} دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

محمد جواد
روستازاده^{ID} کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

چکیده

جمله اعتراضی و یا جمله معترضه، از موضوعات مشترک دستور زبان و علم معانی است که با محدود کردن تعریف آن به مواردی چون حشو، دعا و نفرین در اغلب کتاب‌های دستور، از اهمیت این موضوع کاسته شده است. از سویی استفاده فراوان از جملات معترضه از ویژگی‌های نثر فنی و کاربرد آن‌ها در تاریخ جهانگشای جوینی، به عنوان یکی از نمونه‌های اعلای نثر فنی، گسترده است. به علاوه این جملات در تاریخ جهانگشا تنها برای نفرین و دعا به کار نمی‌روند، بلکه نویسنده از آن‌ها در جهت تبیین دیدگاه‌ها و اندیشه‌هایش و حتی بیان اطلاعات مهم تاریخی بهره می‌برد؛ به گونه‌ای که برخلاف باور رایج، حذف آن‌ها موجب تباهی پیکره کلام از لحاظ معنایی می‌شود و خواننده از پاره‌ای اغراض مؤلف بازمی‌ماند. در این پژوهش که به بررسی اغراض لفظی و معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا پرداخته می‌شود، منابع اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای گردآوری شده و نگارندگان به شیوه توصیفی-تحلیلی به بررسی و تحلیل اغراض لفظی و معنایی مذکور و تأثیرشان در تبیین گفتمان جوینی، پرداخته‌اند. نتیجه پژوهش، نشان می‌دهد که جملات معترضه در تکمیل معنا و بیان اغراض و اندیشه‌های نویسنده در مورد وقایع تاریخی حمله مغول، نقش اساسی ایفا می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: عظاملک جوینی، تاریخ جهانگشا، جمله معترضه، تکمیل معنا، بیان اغراض نویسنده.

مقدمه

بحث جملات اعتراضی یا معترضه از موضوعات قابل طرح در علم معانی و دستور زبان است که مؤلفان کتب بلاغت و دستور، به طور بایسته بدان توجه نکرده و اغلب آنان از نقش این عبارات در تاروپود متن و ارتباط با سایر اجزای کلام و اغراض مؤلف، غافل شده‌اند. باید گفت که کاربرد این عبارات به دعا و نفرین محدود نمی‌شود و اهداف متنوعی را دربرمی‌گیرند که از منظر علم معانی، علاوه بر معنای اولیه می‌توانند اغراض ثانوی نیز داشته باشند؛ بنابراین در این پژوهش به کارکردهای معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا و اغراض متعدد آن‌ها پرداخته شده است. تاریخ جهانگشا، کتابی تاریخی- ادبی، اثر عظاملک جوینی و از منابع معتبر در شرح وقایع دوران مغول از حمله چنگیز به ایران تا فتح قلاع اسماعیلیه به دست هلاکو خان است که اغلب پژوهشگران، آن را به عنوان یک روایت تاریخی مبتنی بر واقعیت، بررسی کرده و گفتمان مورخ را به کلی نادیده گرفته‌اند؛ زیرا یکی از ویژگی‌های تاریخ‌نویسی، روایت وقایع به دور از تعصبات و اغراض مورخ است که گاه این ویژگی تاریخ بر تاریخ‌نویس، تحمیل می‌شود. به باور اندیشمندان، تاریخ بیش از آنکه یک امر عینی و دارای وجود خارجی باشد، بیشتر یک امر ذهنی است. در واقع، نویسنده تاریخ به صورت مداوم می‌کوشد خود را از روایت، حذف کند؛ به طوری که گویی تاریخ از خود سخن می‌گوید و هرگز راوی تاریخ‌نگاری وجود ندارد. باین حال، تاریخ‌گرایی مدرن، عینیت‌گرایی را که بازتاب واقعیات تاریخی بدون هیچ گونه دخل و تصرف و یا تعصب است، رد می‌کند. (ر.ک: قاسم‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۲۳-۱۲۲)؛ «زیرا تاریخ توسط کسانی مکتوب شده که جانبداری و تعصبات آن‌ها روی ثبت و ضبط تاریخ، تأثیر گذاشته است» (برسler، ۱۳۸۷: ۲۴۵). به عقیده دیگری: «تاریخ، چیزی غیر از بازسازی یک روایت خیالی نیست» (ریکور، ۱۴۰۰: ۵۹). در یک روایت تاریخی، مجموعه‌ای از نشانه‌ها وجود دارد که عینیت روایت تاریخی را زیر سؤال می‌برد و بیانگر قضاوت‌ها، عقاید و تصور مورخ در تاریخ است و در واقع مؤلف، چه به صورت خودآگاه و چه ناخودآگاه، ایدئولوژی و عقاید خود را در متن گسترش می‌دهد. ازجمله این نشانه‌ها در تاریخ جهانگشا می‌توان به استفاده مؤلف از آیات و احادیث، توصیف، آوردن ابیات فارسی و عربی، امثال، تذکار و جملات معترضه اشاره کرد. (ر.ک: قاسم‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۳۵-۱۳۱). از طرفی، جملات معترضه در تاریخ جهانگشا همچون نقب‌هایی بر پیکره روایت

هستند که نویسنده با بهره‌مندی از آن‌ها به بیان عقاید، احساسات و تبیین اعتقادات خود می‌پردازد و به‌نوعی از رهگذر این جملات، می‌توان به درک دقیق‌تری از گفتمان جویی دست یافت و اغراض متنوع و نقش مهم جملات معترضه را در ارتباط با کلام نویسنده، بهتر ادراک نمود.

۱. پیشینه پژوهش و طرح مسئله

جملات معترضه از مباحث مشترک میان دستور زبان و علم معانی است که البته تحت عناوین دیگری نیز بیان شده‌اند: «جمله متداخل» (خیامپور، ۱۳۴۴: ۱۳۱)، «میان‌آورد یا اعتراض» (کزازی، ۱۳۷۰: ۲۷۴) و «نوعی از جمله ربطی توضیحی» (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۲۳۴). از این جملات در کتاب‌های معانی، زیر مبحث فروع اطناب و تحت عنوان «حشو ملیح» یاد شده است (ر.ک: شمیسا، ۱۳۹۹: ۱۸۲). قرارگرفتن این جملات تحت عنوان حشو در علم معانی و همچنین عدم توجه دستورنویسان به نقش معنایی آن‌ها در تاروپود متن، موجب شده که در معرفی جملات معترضه، به تعاریفی کوتاه و کارکردهای معنایی محدود، بسنده کنند؛ چنان‌که آورده‌اند: «جمله معترضه، جمله‌ای است که در ضمن جمله اصلی می‌آید و مفهومی چون دعا و نفرین و جز آن‌ها را می‌رساند؛ اما در مفهوم جمله اصلی نقشی ندارد. از این رو حذف آن، خللی در معنی و پیام جمله اصلی پدید نمی‌آورد.» (انوری- وگیوی، ۱۳۹۷: ۲۰۹) و: «جمله‌ای که ارتباطی با جمله پیش و پس خود ندارد.» (ابوالقاسمی، ۱۳۷۵: ۴۱۴) یا مهم‌ترین ویژگی جملات معترضه را در آن دانسته‌اند که با جمله اصلی پیوند ندارد و این ویژگی، جملات معترضه را از جملات پیرو، مجزاً می‌کند. (ر.ک: مشکور، ۱۳۵۰: ۲۴۹) یا نوشته‌اند: «جمله‌ای که نکته‌ای را توضیح می‌دهد و نوعی جمله ربطی توضیحی است.» (طباطبایی، ۱۳۹۵: ۲۳۴) به‌علاوه، جملات معترضه را گونه‌ای به‌شمار آورده‌اند که بعضی از آن‌ها نقش پیرو را دارند و جمله قبل از خود را تأکید می‌کنند. (ر.ک: فرشیدورد، ۱۳۸۲: ۱۸۶) برخی از پژوهشگران علوم بلاغی فارسی نیز از کارکرد گسترده جملات معترضه و اغراض و مفاهیم آن‌ها با توجه به بافت کلام دورمانده و از آن‌ها به‌عنوان حشو و یا جملات زائد بر اصل کلام، یاد کرده‌اند. (ر.ک: همایی، ۱۳۸۹: ۲۰۸؛ کزازی، ۱۳۸۳: ۲۷۴) همچنین در سبک‌شناسی از جمله معترضه با عنوان «مختصات آزاردهنده نثر فنی» (شمیسا: ۱۳۹۲: ۱۰۱) یاد کرده‌اند؛ درحالی‌که جملات معترضه در یک اثر ادبی، موجب افزایش قدرت رسانگی زبان، افزایش بار عاطفی کلام، ارتباط عمیق‌تر و

برانگیختن عاطفی مخاطب می‌شود و همچنین نویسنده از این جملات به عنوان مدخلی در گفتمان خود، بهره می‌برد؛ از این رو، می‌توان جملات معترضه را دارای کارکردهای متنوع معنایی دانست. ازسویی تاریخ جهانگشا درباره تاریخ مغول، خوارزمشاهیان و اسماعیلیان الموت تا ۶۵۵ ه.ق. و از آثار مهم تاریخی و ادبی در سده هفتم هجری است که به شیوه انشا و سبک منشیانه قدیم، تالیف شده است. عظاملک در این کتاب به علل حقیقی شکست خوارزمشاهیان و انقراض مدنیت ایرانیان در برابر حمله تاتار و علت‌های واقعی پیشرفت کار چنگیز و اتباع خونریز او پرداخته که از حیث سندیت تاریخی، منحصر به فرد است. با خواندن این کتاب، درمی‌یابیم که اغراض جملات معترضه، بسیار بیشتر از عناوینی مانند «حشو» و یا کارکردهایی چون دعا یا نفرین است و باتوجه به بافت کلام و حالات عاطفی گوینده یا نویسنده می‌تواند آینه آمال، قضاوت‌ها، باورهای شخصی یا تحلیل‌های او نیز باشد. بررسی ارتباط این جملات با متن اصلی، به عنوان یک روایت تاریخی، باعث می‌شود که درک بهتری از جایگاه راوی، نه به عنوان یک روایت کننده بی طرف و منفعل، بلکه شخصی مداخله گر و قضاوت کننده در جریان روایت داشته باشیم و بهتر بتوانیم دیدگاه‌های مؤلف را نسبت به وقایع و اتفاقات خودنگاشت وی، دریابیم.

اغراض جملات آن گونه که لازم و کاربردی بوده است، مورد توجه پژوهشگران و محققان واقع نشده و قراردادن این گونه جملات تحت عنوان «حشو» از اهمیت آن‌ها کاسته است؛ لذا ازجمله تحقیقاتی که در زمینه این گونه جملات و کارکردهای آن‌ها انجام شده، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مهدی ممتحن (۱۳۷۸) در مقاله «جمله معترضه و تأثیر بلاغی آن در قرآن» بیان می‌کند که جملاهای معترضه در قرآن فزون بر اصل کلام نیستند؛ بلکه در جای مناسب خود به کار رفته و بر اساس مقتضای حال، کاربرد پیدا کرده‌اند.

سیداحمد پارسا و خدیجه محمدی (۱۳۹۸) در مقاله «کارکرد جملات معترضه عربی در نفثه المصدور» کوشیده‌اند ضمن کشف کارکردهای جملات معترضه عربی، ارتباط این جملات را با متن، روشن کنند و به نقش کارکردی این گونه جملات در آغاز، میان و پایان متن پردازد و نشان دهند که جمله معترضه به مقتضای جایگاه به-کارگیری آن، کارکردهای مختلفی دارد.

سیداحمد پارسا و شهلا محمودی (۱۳۹۸) در مقاله «کارکردهای معنایی - منظوری جملات معترضه در تاریخ بیهقی» کارکردهایی برای جملات معترضه برشمرده و به بیان تأثیر این جملات در درک بهتر گفتمان مؤلف پرداخته‌اند.

خدیجه خسروی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «میان‌افزوده (معترضه) مجال برای وصف در شاهنامه فردوسی» به بررسی کارکرد مفاهیم وصفی در میان‌افزوده‌های شاهنامه و تعیین تأثیر و میزان کاربرد عناصر بلاغی (تشبیه، استعاره، اغراق و...) در آن پرداخته‌اند.

مهدی دهرامی و محسن اکبری‌زاده (۱۳۹۹) در مقاله «روایت‌شناسی جملات معترضه در تاریخ بیهقی» اشاره کرده‌اند که این نوع جمله، بخشی از ساختار روایت است و با دیگر سطوح روایت، ارتباط برقرار می‌کند و رکنی ساختاری محسوب می‌شود؛ تا جایی که حذف آن، اخلاص‌های زبانی و معنایی در روایت ایجاد می‌نماید. برخی تحقیقات نیز کارکردهای این جملات را در قرآن کریم کاویده‌اند.

سیدمهدی سلطانی‌رنانی (۱۳۹۱) در مقاله «اسالیب اعتراض در قرآن کریم» می‌نویسد که شناخت شیوه‌های به کارگیری جمله‌های معترضه در قرآن، باعث درک بهتر پیام‌های الهی می‌شود.

ابوالقاسم ولی‌زاده و محمد مهدی ولی‌زاده (۱۳۹۹) در مقاله «درآمدی بلاغی بر جمله معترضه در قرآن کریم» برآنند که اعتراض در قرآن کریم کاملاً هدفمند و در جای خاص خود بوده و طبق مقتضای حال به کار رفته است؛ بنابراین باید اذعان نمود که با وجود تحقیقات انجام‌شده، تا به حال پژوهش مستقلی درمورد اغراض لفظی و معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا، صورت نگرفته است.

۲. روش

این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی به دسته‌بندی و تبیین اغراض جملات معترضه در تاریخ جهانگشای جوینی می‌پردازد و به شیوه تحلیل محتوا داده‌ها را بررسی می‌کند. همچنین در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است:

- اغراض لفظی و معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشای جوینی کدام است و بسامد هر یک نشان‌دهنده چیست؟

- جملات معترضه در ارتباط با متن و تبیین گفتمان جوینی چه نقشی را ایفا می‌کنند؟

۳. اغراض لفظی و معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا

با توجه به اغراض جملات معترضه در جهانگشا، نگارندگان براین باورند که رابطه جمله معترضه در متن با واژه یا عبارت پیش از خود، گاه رابطه‌ای معنایی و گاه لفظی است؛ چنان‌که در حالت معنایی، ارتباطی معنوی میان جمله معترضه و عبارت یا کلمه پیش از خود وجود دارد و نویسنده در صدد اغراضی چون دعا، نفرین، تشریح مطلب و... است و گاه، رابطه آن دو، رابطه‌ای لفظی است و شامل معرفتی حال شخصیت یا ذکر زمان و مواردی از این نوع است.

۳-۱. اغراض لفظی جملات معترضه

۳-۱-۱. معرفتی شخصیت

حضور شخصیت‌های متعدد، از وجوه مشترک متن داستانی و تاریخی است؛ زیرا هر دو شرح کنش‌های انسانی‌اند؛ با این تفاوت که در تاریخ، فاعل کنش‌ها شخصیت‌های واقعی هستند؛ «از آنجا که تاریخ مبتنی بر حوادث و وقایع است، شخصیت‌های مطرح‌شده، متناسب با کنش‌ها تعریف می‌شوند؛ یعنی بر اساس نقشی که در پیشبرد پی‌رنگ دارند» (دهرامی و اکبری‌زاده، ۱۳۹۹: ۶۳). از سویی چون نقد شخصیت‌های فرعی، زمان‌بر است و نویسنده در یک روایت تاریخی، مجال زیادی برای پرداختن به آن‌ها ندارد، به همین علت از طریق جملات معترضه و به شکل اختصار به جایگاه و ویژگی شخصیتی آنان می‌پردازد: «در این حالت، امیر جلال‌الدین علی بن الحسن‌الرندی - که مقدم و مقتدای سادات ماوراءالنهر بود و در زهد و ورع مشارالیه - روی به امام عالم رکن‌الدین امام‌زاده - که از افاضل و علمای عالم بود - طیب‌الله مرقدهما - آورد و گفت: مولانا چه حالت است؟ این که می‌بینم به بیداری است یارب یا به خواب؟ مولانا! امام‌زاده گفت: خاموش باش؛ باد بی‌نیازی خداوند است که می‌وزد.» (همان: ۱۴۶) شاهد دیگر: «سلطان محمد - اناالله برهانه - چون مجیرالملک شرف‌الدین مظفر را - سبب جریمتی که عمش اقرار کرده بود - از حکومت وزارت معزول کرد و آن منصب را به پسر نجیب‌الدین قصه‌دار - که به بهاءالملک موسوم شده بود - مفوض.» (همان: ۱۹۴) شواهد دیگر: ۸۳، ۱۲۰، ۱۵۴، ۲۰۵، ۲۱۵، ۲۳۵.

۲۷۷، ۲۸۸، ۲۹۳، ۳۱۴، ۳۱۹، ۳۳۶، ۳۴۱، ۳۶۶، ۳۸۶، ۳۹۲-۳۹۱، ۴۰۱، ۴۱۵، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۵۲، ۴۶۶، ۴۷۲، ۴۸۱.

۲-۱-۳. ایضاح بعد از ابهام

گاه مؤلف، برای رفع شبهه یا بیان مطلبی بیشتر، از جمله معترضه استفاده می‌کند و به ایضاح و روشن‌سازی عبارت ماقبل خود می‌پردازد: «قُبَاحه حاکم سدوستان بود و لاجین ختایی سرلشکر او بود؛ لشکر پیش اورخان - که مقدمه سلطان بود - آورد.» (همان، ج ۲: ۴۸۷) شاهد دیگر: «ملک طشت‌دار، روزی بر لب رودخانه کرّ بود؛ قسّی مست - که کشیش می‌خوانند - از نزدیک شلوه می‌رسد.» (همان: ۵۰۱) شواهد دیگر: ۴۰۵، ۴۰۹، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۸۴، ۵۲۶، ۵۸۴، ۶۲۲، ۶۸۲، ۶۸۹، ۶۹۲، ۷۱۶، ۷۱۹، ۷۲۶.

۳-۱-۳. ارجاع زمانی

درباره ارجاع زمانی گفته شده: «زمان در روایت، امری گفتمانی است تا تقویمی؛ اگرچه داستان در یک توالی زمانی بسط می‌یابد، اما لزوماً هماهنگ با زمان تقویمی بیان نمی‌شود. این راوی است که بنابه ایدئولوژی خود به زمان، ساحت‌های معنایی و روایی گوناگون می‌دهد.» (تودورف، ۱۴۰۱: ۵۹) درمورد تاریخ جهانگشا نیز: «مؤلف از زمان به عنوان عنصر معنایی استفاده کرده؛ یعنی برای توضیح بیشتر یک اتفاق یا حادثه، مجبور شده به گذشته یا آینده حرکت کند و همین موضوع باعث ایجاد زمان‌پریشی در متن کتاب شده است.» (دهرامی و اکبری‌زاده، ۱۳۹۹: ۶۱-۶۲) جوینی برای نظام‌بخشیدن به این امر، با آوردن جمله معترضه با غرض «ارجاع زمانی»، خواننده را به بخش‌های مربوط به آن واقعه، راهنمایی می‌کند. در واقع می‌توان گفت یکی دیگر از کاربردهای این گونه جملات معترضه ارجاعی، کاستن از زمان‌پریشی در متن است: «و خان به هروقت که عزیمت شکاری بزرگ کند - و وقت آن اول دخول فصل زمستان باشد - فرمان رساند تا لشکرها که بر مدار محط رحال و جوار اردوها باشند.» (همان، ج ۱: ۶۸) شاهد دیگر: «و چون رانندگان لشکر او، کوچلک و توق‌تقان، بر پیش بودند، ابتدا به کفایت عیث و فساد ایشان، لشکر فرستاد - چنان‌که در مقدمه، ذکر آن مثبت است - و ایلچیان به نزدیک سلطان، مذکر به

غدیری که بی‌موجبی صادر گردانیده بود.» (همان: ۱۲۲) شواهد دیگر: ۱۰۵، ۱۹۲، ۲۰۲، ۲۴۴، ۲۸۱، ۳۱۴، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۷۱، ۴۶۰، ۴۸۵، ۵۸۱، ۶۳۶، ۶۹۳، ۷۲۲.

۴-۱-۳. مشخص کردن موقعیت جغرافیایی یا مکانی

جوینی گاه با استفاده از جملات معترضه به تبیین دقیق موقعیت جغرافیایی وقایع می‌پردازد که این کاربرد، علاوه بر رفع ابهام، دربردارنده اطلاعات مهم تاریخی است: «به هر کجا که نزول می‌کرد، ایشان بدو می‌رسیدند و او را چون سگ دیوانه می‌دوانید تا به حدود بدخشان افتاد و به دره‌ای - که آن را دره ورائی خوانند - در آمد.» (همان: ۱۰۶) نمونه دیگر: «خبر شنید که سلطان جلال‌الدین از آب گذشته است و کشتگان را در خاک کرده؛ جغتای را در حدود کرمان بگذاشت. چون سلطان را نیافت، بر عقب او برفت و آن زمستان هم در حدود بویه کتور - شهری است از اشتقار - مقام کرد.» (همان: ۱۸۱) شواهد دیگر: ۱۲۸، ۳۰۳، ۳۰۷، ۴۵۴، ۴۸۶، ۴۹۳، ۵۰۰، ۵۳۷، ۶۴۶، ۶۷۸، ۶۹۲-۶۹۱، ۷۲۷، ۷۵۴، ۷۵۵، ۸۳۱.

۴-۱-۵. تأکید و برجسته‌سازی

گاه مؤلف با استفاده از این غرض، دست به تأکید و برجسته‌سازی موضوع، واقعه و مسأله‌ای می‌زند: «فرمود که چون او در مدت عمر دراز خویش، این هوس را در دماغ می‌پخته باشد و چنین فرصتی می‌جسته، او را از حضرت خود مأیوس و محروم بازگردانیدن از علو همت دور می‌افتد و درخور پادشاهی - که ایزد تعالی ما را داده است - نسزد؛ آنچه ملتمس اوست، پیش از حلول اجل او بدو رسانند.» (همان: ۲۵۲) نمونه دیگر: «آنچه رأی من اقتضا نمود این است؛ آنچه شما را - که ارکان اتابک‌اید - مصلحت می‌نماید، هم باز باید گفت.» (همان: ۴۹۷) شواهد دیگر: ۴۹۸، ۶۰۳، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۸۷، ۸۳۲.

۴-۱-۶. ذکر خاص بعد از عام

این مورد که میان جمله معترضه و بدل در نوسان است، بیشتر برای بیان و توضیح موارد خاص و جزئی پس از عبارتی کوتاه و کلی آورده می‌شود: «سلطان چون از آن ورطه آب و آتش - از غرقاب سند و نایره باس چنگیزخان - خلاص یافت و پنج شش کس از مفردان که روزگار، ایشان را فرا آب نداده بود و صرصر نایرات فتن و بلا ایشان را به خاک فنا نسپرده، متصل شدند.» (همان، ج: ۲: ۴۸۳) شاهد دیگر: «آنچه امور دیوانی است - از تعیین

اموال و تقلید اشغال - امیر بلغای با یک دوکس دیگر به آن مخصوصند. (همان، ج ۳: ۷۰۲)
شواهد دیگر: ۱۸۹، ۶۹۴، ۷۱۴، ۷۲۱، ۷۴۲، ۸۳۹.

۷-۱-۳. رد و اثبات سخن

گاهی مورخ پس از بیان مطلبی بلافاصله به شکل اعتراض، آن را پس می گیرد که این گونه جملات نیز در راستای بیان نوعی استبعاد است: «و از آنجا بر عزیمت کوچلک متوجه سمرقند شد و لشکرهای آن حدود را جمع کرد. و یک چندی نیز در سمرقند از سر نخوت - بل از روی غفلت و تقلب بخت و دولت - چون ظهره بساط نشاط گسترده بود و ملازمت می درغمی و خیمه مراد در صحرای بی غمی زده.» (همان، ج ۲: ۴۳۸) جوینی، مورخی جبرگرا و مشیت نگر است و اعتقاد به قضا و قدر که ریشه در اندیشه اشعری دارد، در جای جای تاریخ جهانگشا مشهود است. (ر.ک: حلبی، ۱۳۸۹: ۷۱؛ حسن زاده، ۱۳۸۲: ۷۲)؛ چنان که در شاهد فوق، مشغول شدن سلطان محمد خوارزمشاه به عیش و نوش و عدم توجه به دشمن مغول را ناشی از تقلب بخت و اقبال می داند و در ذکر سلطان جلال الدین و در چگونگی شکست خوارزمشاهیان نیز، شکست آنان را نه به دلیل رکاکت رأی، بلکه سرنگونی بخت می داند. (نک: جوینی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۲۷۲) نمونه دیگر: «و چون سلطان به سمرقند رسید و از جوانب لشکرها درهم آمد، از سمرقند روان شد و شهر اغناق را که والی آن - هرچند مسلمانی بود، نه مسلمان اخلاق - سبب میلان و وفاق او جانب اهل نفاق و شقاق باز آنک به کثرت سلطان او را به طاعت داری خوانده بود و به مواعید نیکو او را مستظهر گردانیده بود، از اجابت حق امتناع نموده بود.» (همان، ج ۲: ۴۱۶) شواهد دیگر: ۳۲۱، ۶۷۲، ۶۸۵، ۷۳۹، ۷۴۴.

۸-۱-۳. توصیف کار و آداب و رسوم

گاه هدف از به کارگیری جملات معترضه در تاریخ جهانگشا، توصیف ویژگی های فرهنگی مغولان به عنوان قومی بیگانه متجاوز است؛ به گونه ای که این جملات مشتمل بر اطلاعات ارزشمندی در مورد فرهنگ، قواعد و قوانین مدنی آنان یعنی یاسا است: «و به سبب یمن برکات اهل ایمان در هر طرفی که طرف در آن جولانی می نماید، از کثرت موحدان مسلمانان، مصری جامع می بیند و در میان ظلمت، نوری ساطع و در زعم جماعت منزویان بت پرستان - که به لغت ایشان، توین خوانند - آن است.» (همان، ج ۱: ۵۲) شاهد

دیگر: «چنگیزخان هر يك از ايشان را به امری مخصوص، اختيار کرده بود: توشی در کار صید و طرد - که نزدیک ايشان کاری شگرف و پسندیده است - و جغتای را که از او فروتر، در تنفیذ یاسا و سیاست و التزام آن.» (همان: ۸۳) شواهد دیگر: ۲۶۱، ۴۶۴، ۵۸۵.

۹-۱-۳. معرفی واژه‌های مغولی

مؤلف گاه به کمک جمله معترضه به معرفی برخی از لغات و اسامی مغولی می-پردازد: «چون در عهد دولت چنگیزخان، عرصه مملکت فسیح شد، هرکس را موضع اقامت ايشان - که یورت گویند - تعیین کرد.» (همان، ج ۱: ۸۵) نمونه دیگر: «و در آن وقت، اکثر قبایل مغول را چنگیزخان منهزم گردانیده بود و اماکن ايشان را منهدم؛ و آن حدود را از طغات پاک کرده و محافظان - که قراقچیان گویند - برسر راه نشانده بود و یاسا داده که هرکس از بازرگانان آنجا رسند، ايشان را به سلامت بگذرانند.» (همان: ۱۱۸) شواهد دیگر: ۲۷۰، ۶۵۳، ۶۹۵، ۶۹۵-۶۹۶.

۱۰-۱-۳. ذکر عام بعد از خاص

مؤلف گاه برای نشان دادن عمق و بزرگی وضعیت یا حالتی که شامل طیف گسترده‌ای از افراد یا موارد باشد و برشمردن آنان، که بعضاً همراه با اغراق و بزرگ‌نمایی است، از این نوع جملات معترضه استفاده می‌کند: «مثال داد تا این جماعت، هر يك به ولایتی که بدیشان تعلق دارد، برلیغ‌ها و پایزه‌ها از عهد چنگیزخان و قآن و کیوک‌خان و دیگر پسران - هرکس که داشته باشد - بازدهد.» (همان: ۶۹۴)

۱۱-۱-۳. استبعاد

راوی با استفاده از جمله معترضه به بیان محال بودن و دوری از تصور امری می‌پردازد: «و چون وفا و کرم از لوازم و محاسن شیم بزرگان است و - در این روزگار چون سیمرخ و کیمیا، ناموجود - بر ذات او غالب بود، به شین و عار و شایت و سعایت رضا نداد و ذات خود را حبس اختیار کرد.» (همان، ج ۱: ۲۸۸) در متن جهانگشا می‌توان حسرت از نابودی ارزش‌های انسانی را مشاهده کرد. فضای افسارگسیخته دوران مغول و فتنه و آشوب همه - جانبۀ کشور، باعث از بین رفتن چنین ارزش‌هایی شده بود و دیدن این وضعیت برای فردی چون جوینی که خود و خاندانش سال‌ها در ایران متمدن و باشکوه زندگی می‌کرده‌اند،

عذاب آور است و حسرت گذشته را به یاد می آورد؛ به گونه ای که جوینی از بر باد رفتن ارزش هایی چون وفا، مروت، کرم و مهربانی، گله و شکایت می کند. (نک: سلیمانی، ۱۳۹۴: ۹۱) در شاهد فوق، مؤلف به همین موضوع اشاره می نماید که وفا و مروت چگونه در روزگار مغول نایاب شده و آنها را در نایابی، به سیمرخ و کیمیا مانند می کند.

۳-۲. اغراض معنایی جملات معترضه

۳-۲-۱. دعا در حق اشخاص

دعا در حق اشخاص، یکی از انواع کاربرد جملات معترضه در تاریخ جهانگشاست و راوی می کوشد در قالب جمله معترضه، احساسات مثبت خود را در قبال شخصیت موردعلاقه اش به مخاطب القا کند. گاهی این احساسات، شامل بیان دعایی کوتاه در حق شخص موردعلاقه است و گاهی رشته سخن به درازا می کشد و متضمن بزرگداشت نیز می شود؛ البته این جملات دعایی گاه در حق دولت و یادکرد صفات خداوند است که کاربرد معمول و کلیشه ای است: «از خداوندان فضل و افضال - که عین الکمال از ساحت جلال ایشان دور باد و مبانی مکارم و معالی به وجود ایشان، معمور - سزد که بر رکاکت و قصور الفاظ و عبارات، از راه کرم ذیل عفو و اقالت پوشانند.» (جوینی، ۱۳۹۴، ج ۱: ۴۷) به نظر می رسد، جوینی با دعا در حق اهل فضل و بیان احساسات مثبت، به نوعی به ایجاد بستر و زمینه روانی برای طلب عفو و بخشش به دلیل کاستی کتاب خود، می پردازد و از رهگذر همین موضوع، ابراز خاکساری و فروتنی می کند: «از زمره آن طایفه، شیخ موفق و امام بحق علاءالدین محمد الخُتَنی نور الله قبره و کثر أجره» - برخاست و به نزدیک کوچلک آمد و بنشست و کمر حق گوئی بر میان راستی بست.» (همان: ۱۱۱) شواهد دیگر: ۳۷، ۴۷، ۵۲، ۵۷، ۹۷، ۱۴۶، ۲۰۵، ۳۳۴، ۳۳۸، ۳۹۲، ۴۱۲، ۴۳۱، ۴۴۸، ۵۰۱، ۵۱۷، ۵۱۸.

۳-۲-۲. بیان چرایی رویداد

نویسنده در بعضی از مواقع، با استفاده از جمله معترضه به بیان و شرح علت و چرایی برخی از رویدادها می پردازد و یا آنها را توجیه می کند: «به شهر در سرای رابع ملک نزول کرد و صدور و اکابر و معارف شهر را طلب داشت. سرور صدور، بلکه دهر، برهان الدین، سُلالة خاندان برهانی و بقیه دودمان صدر جهانی، او را - به سبب آنکه از عقل و فضل هیچ خلاف

نداشت - خلافت داد.» (همان: ۱۵۴) نمونه دیگر: «سلطان محمد - انا الله برهانه - چون مجیرالملک شرف الدین مظفر را - سبب جریمتی که عمش اقرار کرده بود - از حکومت وزارت معزول کرد و آن منصب را به پسر نجیب الدین قصه دار، مفوض.» (همان: ۱۹۴) شواهد دیگر: ۴۳، ۱۴۴، ۲۴۶، ۲۸۸، ۲۸۸، ۳۱۶، ۳۱۹، ۴۲۲، ۵۸۳، ۵۹۰، ۶۲۱، ۷۳۳، ۷۳۹ - ۷۴۰.

۳-۲-۳. همانندسازی

هدف پاره‌ای از جملات معترضه در جهانگشا، همانندسازی و یا ایجاد تساوی در بعضی از وضعیت‌ها و یا حالات است؛ باین حال، جویی از این ابزار در راستای اهداف دیگری، چون استهزا، طنز و یا بیان باور خود نیز بهره می‌گیرد: «و کوکوز چون این فرمان حاصل کرد - مانند باز در پرواز که از هوا به بر زمین آید - از اردو روان شد.» (همان: ۵۶۹) نمونه دیگر: «بر عادت خود خط بدادند که سخن او را و فرمان او را تغییر نکنند و بعد از آن، بر عقب آن بارگاه بیرون آمدند و سه‌نوبت آفتاب را زانو زدند و چون باز بر سریر عز، آرام گرفت و پادشاه‌زادگان در یمین و خواتین در یسار - از غایت لطافت هریک چون در ثمین - بر کرسی‌ها نشستند.» (همان: ۲۹۹) شواهد دیگر: ۳۰۱، ۱۶۰-۱۶۱، ۱۹۱، ۳۲۶، ۳۸۵، ۳۹۲، ۴۰۸، ۵۱۱، ۵۲۵، ۵۲۷، ۵۵۳، ۶۱۳، ۶۱۶، ۶۵۵، ۶۷۷.

۳-۲-۴. ستایش و بزرگداشت

راوی، احساسات مثبت خود را نسبت به شخصیت‌های مورد علاقه‌اش تنها با دعا نشان نمی‌دهد، بلکه در حین روایت و در آنجا که به شخصیت خاص و مطلوب خویش می‌رسد، در اشکال مختلف دست به ستایش و بزرگداشت او می‌زند که یکی از شیوه‌های این گونه ستایش، استفاده از جملات معترضه است: «صاحب یلواج چون دعای نیک، دافع قضای بد شد و به واسطه شفقت و اعتنای او بلای ناگهان از ایشان دفع کرد و باز عرصه آن، رونق و طراوتی پذیرفت و آب با روی کار آمد و روز به روز فیض فضل واجب‌الوجود - که سبب آن مرحمت و شفقت سرتاسر بساط عدل و جود است - به دست شفقت محمود و در آن دریا، مسعود، چون آفتاب تابنده است.» (همان: ۱۵۰) شاهد دیگر: «و تمامت ایشان به ترتیب سلاح و آلت کفاح، از سیوف و رماح، مشغول شدند. و امام معظم، شهاب الدین خیوکی - که دین را رکنی و ملک را حصنی - در تدارک کار دشمن و دفع ایشان از حریم خانه و

وطن مبالغت‌ها نمود.» (همان: ۳۸۴) شواهد دیگر: ۳۹، ۳۱۰، ۴۹۷، ۶۰۳، ۶۳۸، ۶۷۴، ۶۹۶، ۷۰۱، ۷۲۳، ۷۲۴.

۳-۲-۵. تشریح و تأویل مطلب

این غرض معنایی معمولاً به صورت بیان آیه و حدیث در شرح مطلب پیشین یا توضیح و بسط نام‌ها و واژه‌های می‌آید و جنبه تشریحی و تأویلی دارد: «و هر یک را پایزه زر و مثال به آل تمغا داد و در باب اهالی خراسان شفقت و رأفت ارزانی داشت و بر بقایای ایشان ابقا کرد و بعد فضل الله - که مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا^۲ - خراسان به عنایت و اهتمام جنتمور و ایلِ مَلِكِ مرحوم، از طواریق زمان در حفظ امان بماند.» (همان: ۵۶۲) عظاملک از آیه دوم سورۀ فاطر در معنای «رحمتی که خداوند بر مردم می‌گشاید، دیگر هیچ مانعی برای آن نخواهد بود»، به شکل معترضه برای تشریح و تأویل جمله «بعد فضل الله» استفاده کرده است. شاهد دیگر: «چون جورماغون و تایجو و جمعی که آن ممالک را مُلک خویش می‌دانستند، نامضبوط بود، در ضبط آورد و اموال آن را محفوظ گردانید و دست آن جماعت کشیده کرد و تمامت رعایا را - از شریف و وضعی، چه بعضی که به حمایت آن جماعت تمسک بسته بودند و چه جمعی که از ظلم و جور ایشان جسته - از قبضه تصرف ایشان بیرون آورد.» (همان: ۵۸۴) شواهد دیگر: ۵۳، ۸۰، ۱۲۸، ۱۸۹، ۲۱۳، ۲۵۲، ۳۸۴، ۵۹۵، ۷۸۶.

۳-۲-۶. بیان لعن و نفرین

جوینی گاه برای بیان نفرت و انزجار خود از افراد یا گروهی خاص از جمله معترضه با کارکرد نفرین استفاده می‌کند که این جمله‌ها تنها در جلد سوم به کار گرفته شده‌اند: نام او، الحسن بن علی بن محمد بن جعفر بن الحسین بن محمد [بن] الصَّبَّاحِ الحَمیری، - علیه لعنة الله و الملائكة و الناس أجمعین^۳ - در سرگذشت آورده‌اند که وقتی جماعتی از متبعان او بنوشتند.» (همان، ج ۳: ۷۷۴) شاهد دیگر: «مضمون خطبه آن بود که حسن بن محمد بن بزرگ‌امید، خلیفه و حجت و داعی ماست و شیعه ما در امور دینی و دنیاوی، مطیع و متابع او باشد و حکم او محکم داند و قول او قول ما شناسند و بدانند که مولانا - قَاهَا بَنِيهِمْ^۴ - بر ایشان رحمت کرد و در رحمت خود خواند و به خدا رسانید.» (همان: ۷۹۹) شواهد دیگر: ۷۴۴، ۷۴۶، ۷۷۷، ۸۰۰، ۸۰۷، ۸۱۷.

۷-۲-۳. سرزنش و نکوهش اعمال

گاه مؤلف به یاری جمله معترضه به نکوهش اعمال گروه یا افراد خاصی می‌پردازد: «و پیش از مصاف، به چند روز، وزیر که بر سر لشکر بود، گذشته بود؛ اما حالت او را چنان مخفی داشتند که تا وقتی منهزم شدند، بر حالت او واقف نگشتند. سر آن مرده بپریدند و به خوارزم فرستادند - و این حرکت نه لایق مروت بوده است و نه در خور سلطنت - و آوازه غلبه سلطان در عراقین شایع گشت و بدین آوازه، کار سلطان عالی تر شد.» (همان، ج ۲: ۳۶۵-۳۶۶) نمونه دیگر: «و در دارالملک پدر، امیرمحمود پسر سلطان غیاث الدین، مستولی شد و چون امیرمحمود به شرب و عیش و اتلاف و طیش - چنان که شیوه میراثیان باشد - مشغول شد و از طرب چنگ با تعب جنگ نمی‌پرداخت.» (همان: ۳۹۱) شواهد دیگر: ۷۴۶، ۷۹۹-۷۹۸، ۸۰۲، ۸۰۹، ۸۳۲.

۸-۲-۳. به کارگیری امثال برای معادل‌سازی و تأکید

به کارگیری امثال از ویژگی‌های برجسته نثر فنی است و جویی نیز از جملات معترضه به صورت ضرب‌المثل برای تأکید و تأثیر بیشتر بر مخاطب، استفاده می‌کند: «و اندیشه‌ها از پیش خاطر برخاست و پادشاه‌زادگان مذکور که به تعلیم معلمان بدانندیش و تفهیم امیران بدکیش - و مثلاً جلیس السوء کمثل النار إن لم یضرب حرها لم یفتک دخانها^۵ - مغرور بودند و از جاده مصلحت و قبول نصیحت، منحرف و دور.» (همان، ج ۳: ۶۸۴) نمونه دیگر: «و موکل بر سر منکلبک تا هرچه به ناحق گرفته بود، به حق باز داد و به قصاص برهان الدین - که لحوّم العلماء مسمومه^۶ - بر موجب فتاوی ائمه او را به امام فخرالدین الکوفی دادند.» (همان، ج ۲: ۳۵۱) شواهد دیگر: ۲۵۵، ۶۸۴، ۶۹۲-۶۹۳، ۷۳۹.

۹-۲-۳. استوار ساختن سخن

گاه هدف راوی از به کار بردن جملات معترضه، علاوه بر تأکید برای تسدید و استواری سخن است: «و چون بر ابنای آدم، جلای وطن به سبب حب آن به مثبت جلای روح است از بدن و در قرآن مجید، جلا در مقابل عذاب شدید است؛ آنجا که می‌فرماید - و هو أصدق القائلین^۷ - : «و لَوْ لَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا^۸» و چون اجل، دست در دامن ایشان زده بود، بلکه با ایشان سر از گریبان بر کرده.» (همان، ج ۱: ۲۱۴) شاهد دیگر: «و اگر سیاست واجب نبود و پادشاهان کامگار و شهریاران جبار را از آن گریز استی،

آیت حدید و سیف مُنزَلِ نگشتی و به قصاص - که موجب بقا و تناسل و توالد است - اشارتِ نرفتی و لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ^۹. (همان، ج: ۳: ۶۷۵) شواهد دیگر: ۴۱، ۵۱۳، ۶۵۱، ۶۶۶، ۷۹۴.

۱۰-۲-۳. برانگیختن احساس و عاطفه

زمانی هدف از کاربرد جمله معترضه، ایجاد حس همدردی و انگیزش عاطفه و احساسات مخاطب است: «چون بر ری رسید، ناگاه از دیگر جانب یزک خراسان - که به حقیقت یزک رنج دل بودند - در رسید و خبر داد که لشکر بیگانه نزدیک آمد.» (همان، ج: ۲: ۴۵۱) شاهد دیگر: «و قرب چهل روز درحوالی آن، مقام بود و کار طرب و عشرت با نظام؛ و در اثنای آن - چنان که عادت سپهر بی مهر باشد - برادر او، سبتای اغول، گذشته شد و خبر واقعه برادر دیگرش از طرف بالا رسید.» (همان، ج: ۳: ۷۰۹) شواهد دیگر: ۳۹۰، ۴۹۸، ۵۴۱.

۱۱-۲-۳. بیان نفرت و انزجار

نویسنده گاه برای نشان دادن شدت نفرت بیزاری خود از وقایع و شخصیت‌ها، جملات معترضه را به کار می‌گیرد: «دهاقین را رسمی باشد که در میان جالیز، چشم زخم را، سر خر آویزند. خُصرتِ بستانِ اسلام را شلوه نیز سر خر باشد؛ اما خود - حَاشَى السَّامِعِينَ^{۱۰} - کون خری تمام بود.» (همان، ج: ۲: ۴۹۹) گاهی جوینی افزون بر دعا در حق مخاطب، برای دوری از بلاى بد، به بیان انزجار و وحشت خود از عمل انجام شده می‌پردازد: «از آن قوم، یک - کس دفتری را که آن دو روی به خط ژنده - به ریده مگس مانستی - به کورکوز داد.» (همان: ۶۱۶)

۱۲-۲-۳. به کارگرفتن آیات در جهت تأکید و تزیین سخن

استشهاد به امثال و آیات قرآنی از ویژگی‌های نثر فنی است که هم برای تزیین سخن و هم برای تأکید معمول بوده و گاه ایفای این نقش برعهده جمله معترضه است. (ر.ک: شمیسا، ۱۳۹۲: ۱۷۶) چنانکه: «بر موجب فتاوی ائمه، او را به امام عبدالعزیز الکوفی دادند تا به قصاص پسر - که النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالْجُرُوحُ قِصَاصُ^{۱۱} - او را بکشت.» (جوینی، ۱۳۹۴: ۲: ۳۵۱) شاهد دیگر: «و اوّل همه، طایفه‌ای که از ترس پدرش متقلد شریعت و اسلام شده

بودند و به دل پلید و ضمیر تیره هنوز معتقد مذهب فاسد جدش بودند - وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ^{۱۲} - چون از ارتکاب منکرات و محظورات، مانع و زاجری ندیدند. (همان: ۸۱۶) شواهد دیگر: ۶۹۳، ۷۳۷. در شاهد بالا اسماعیلیان، به سبب پیروی از آیین گذشتگان، با گوساله پرستان قوم یهود، معادل سازی شده اند.

۱۳-۲-۳. اقناع مخاطب و مشروع نمودن موضوع

نویسنده گاه برای مشروعیت سخن خود و قانع نمودن مخاطب، از جمله معترضه برای این منظور استفاده می کند: «چون کار روزگار - چنان که عادت اوست - دولت اتابکی را به زوال رسانید و ملک او را به سلطان جلال الدین انتقال کرد و حشم و خدم از جوانب روی بدو نهادند.» (همان، ج: ۲: ۴۹۸) نمونه دیگر: «و جلال الدین حسن از حسن اعتقاد یا از راه عناد که با پدر داشته - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي الصَّمَائِرِ وَالْحُكْمِ مِنَ الْخَلْقِ عَلَى الظَّاهِرِ وَاللَّهُ يَتَوَلَّى السَّرَائِرَ فَلَهُ أَوْ عَلَيْهِ مَا يَسْتَحِقُّه^{۱۳} - بر سیل مکایده با پدر، در نهان به خلیفه بغداد و به سلاطین و ملوک دیگر بلاد، کسان فرستاده است.» (همان، ج: ۳: ۸۱۰) شواهد دیگر: ۳۶۵، ۷۱۰-۷۰۹.

۱۴-۲-۳. هشدار دادن و آگاهی بخشی به مخاطب

در این کارکرد، جمله معترضه برای هشدار و آگاهی بخشی به عمل نادرست برخی از اشخاص و آگاه کردن دیگران مورد استفاده مؤلف قرار می گیرد و اغلب آیات، احادیث و امثال برای این منظور به کار برده می شود: «و سبب خللی که پسرش، یونس خان، را در چشم ظاهر شد و معالجه آن میسر نه - مگر مکافات بود که حق تعالی فرمود: «الْعَيْنُ بِالْعَيْنِ^{۱۴}» - از ری مراجعت کرد.» (همان، ج: ۲: ۳۶۵) شاهد دیگر: «این فاسق مذکور را (شرف الدین خوارزمی) که بعد از فقر و فاقه، صاحب جمل و ناقه گشته بود و از خون دل یتامی و آرامل، با بهره کامل شده - قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُتَنُكُوى بِهَا جِبَاهُهُمْ» - سبب قدمت خدمت و اختفا و تواری اصحاب کفایت، به اسم «الغب بکیچی» موسوم کردند و دیده فضل و معالی، خونابه می بارد.» (همان: ۶۱۵) این جمله معترضه، بیان آیه ۳۵ سوره توبه است: «روزی که [آن طلا و نقره ذخایرشان] در آتش دوزخ گداخته شود و پیشانی آنها [زر و سیم اندوزان] را با آن داغ کنند» که برای هشدار و آگاهی مخاطب آمده است. شواهد دیگر: ۷۰۹، ۷۱۰.

۱۵-۲-۳. توصیف و شرح صحنه

گاه جمله معترضه برای توصیف و شرح صحنه‌های تاریخی است: «و تقدیر آسمانی با بخت سلطانی، مطابق؛ از جانبین مصاف دادند و قادربوقو منهزم شد و ملک قطب‌الدین بر عقب او، تا او را با اعیان و اجناد - مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ^{۱۵} - به حضرت سلطان آورد.» (همان: ۳۶۸)

۱۶-۲-۳. طعن و سرزنش افراد

جوینی گاه با جمله معترضه، به طعن و سرزنش شخص و یا گروهی می‌پردازد: «چنان نمود که از نزدیک مقتدی مذموم، اعنی (یعنی) امام موهوم - که مفقود غیر موجود بود - در خُفیه نزدیک او کس فرستاد.» (همان، ج ۳: ۷۹۸) مراد مؤلف از «امام موهوم» محمد بزرگ - امید، سومین امیر اسماعیلیان است که جوینی در قالب جمله معترضه از او با عنوان «مفقود غیر موجود» یاد می‌کند و به ذم و نکوهش وی می‌پردازد.

۱۷-۲-۳. تبرئه کردن

در این نوع از کارکرد، راوی خود و یا دیگران را از گناه و اشتباهی، منزّه و مبرا می‌کند: «و لشکرها بر عدد مور و ملخ، فزون بود و از حصر و احصاء بیرون؛ فوج فوج هریک چو دریای درموج می‌رسیدند و بر گرد شهر نزول می‌کرد و از لشکر بیرونی، بیست هزار مرد بود، مقدّم ایشان کیوک خان که می‌گفتند مغولی بود از او گریخته و به سلطان پیوسته - و الْعُدَّةُ عَلَى الرَّأْيِ^{۱۶} - و بدان سبب کار او بالا گرفت.» (همان، ج ۱: ۱۴۵)

۱۸-۲-۳. تفاخر به فضل و بزرگی خاندان

جوینی گاه با استفاده از جمله معترضه، به تفاخر و اظهار فضل خاندانش می‌پردازد: «و پدرم را، صاحب دیوان، بهاء‌الدین محمد بن محمد الجَوینی - لَا زَالَتْ دَوْحَةُ الْفَضْلِ بِمَكَانِهِ نَاضِرَةٌ وَ عُيُونُ الْمَكَارِمِ إِلَيْهِ نَاطِرَةٌ^{۱۷} - در این معنی، قصیده‌ای است.» (همان، ج ۱: ۴۱) عطا ملک علاوه بر دعا و ثنای پدر، فضل و بزرگی‌اش را مطرح می‌کند و چون خود از خاندان بزرگ صاحب دیوان جوینی است، گاه در قالب جمله معترضه به بیان فضل خود و خاندان می‌پردازد.

۴. تحلیل داده‌ها

مجلدات سه گانه تاریخ جهانگشا، استقلال موضوعی دارند و بنابر تفاوت موضوع هر جلد، میزان بسامد کارکردهای معنایی و لفظی جملات معترضه نیز تابع اغراض خاصی است. در جلد اول جهانگشا، حدود ۹۱ جمله معترضه با ۲۲ غرض متنوع به کار رفته و از جمله اغراض پربسامد در این جلد می‌توان به «معرفی شخصیت، دعا در حق اشخاص، بیان چرایی رویداد و ارجاع زمانی» اشاره کرد که بیشتر اغراض لفظی جمله معترضه را دربر می‌گیرند. یکی از پربسامدترین اغراض جملات معترضه در این جلد، معرفی شخصیت است؛ زیرا از ویژگی‌های یک روایت تاریخی، وجود شخصیت‌های متنوع و متعدد می‌باشد و به نظر می‌رسد، از آنجا که در تاریخ جهانگشا، شخصیت‌های زیادی در پیشبرد روایت تاریخی نقش دارند، جوینی به دلیل کمبود مجال و یا وجود شخصیت‌های فرعی بسیار، همانند شخصیت‌های اصلی به آن‌های نمی‌پردازد و در قالب جمله معترضه، آنان را معرفی می‌کند. مورد پربسامد بعدی، بیان چرایی رویداد است که زیر اغراض معنایی جمله معترضه قرار می‌گیرد؛ هرچند که بیان علت وقوع برخی از رویدادها توسط مورخ، خود از ویژگی‌های روایت تاریخی است، با این حال به نظر می‌رسد که در برخی از شواهد، هدف جوینی از به کار بردن این گونه جملات معترضه، بیان موضع‌گیری‌ها و قضاوت‌های خویش است. به عبارت دیگر، او از این کارکرد، در راستای بیان باورها و مفروضات ذهنی خود که حاصل اندیشه‌های شخصی اوست، بهره می‌برد. در جلد دوم، بسامد غرض «هماندسازی» با استفاده از جمله معترضه بیش از دو جلد دیگر است که شامل کاربرد معنایی می‌شود و جوینی اغلب برای مقایسه خوارزمشاهیان با مغولان و یا شرح لشکرکشی‌های آن دو، از جمله معترضه با کاربرد همانندسازی استفاده می‌کند و به تصویر سازی صحنه‌ها و رویدادها برای مخاطب می‌پردازد. هدف او از به کارگیری جمله معترضه با غرض مذکور، تفاخر به گذشته ایران و ایرانی دانستن خوارزمشاهیان در مقابل مغولان نامتدین است؛ چنان که گاه شاهزاده خوارزم، جلال‌الدین منکبرنی را با رستم مقایسه می‌کند. (نک: جوینی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۴۷۴) در واقع می‌توان هدف جوینی از همانندسازی را، بخشیدن وجهی متعالی به اشخاص و یا پست جلوه‌دادن آنان دانست؛ به گونه‌ای که با مانند کردن مغولان به حیوانات وحشی، به ذم و نکوهش آنان می‌پردازد و یا با شبیه دانستن خوارزمشاهیان به اساطیر ایرانی موجود در شاهنامه، میل و علاقه قلبی خود را نسبت به آنان،

نشان می‌دهد. در جلد سوم تاریخ جهانگشا، از جمله اغراض پربسامد جملات معترضه، علاوه بر دعا، می‌توان به مواردی چون ایضاح بعد از ابهام، معرفی شخصیت، نفرین، ارجاع زمانی و مشخص کردن موقعیت مکانی، اشاره کرد که بیشتر زیر اغراض لفظی جمله معترضه قرار می‌گیرند. از اغراض پرکاربرد جملات معترضه در این جلد، ایضاح بعد از ابهام است که در کاربردی مشابه با سایر جلدهای جهانگشا به کار رفته است؛ البته جوینی در این جلد، با استفاده از این گونه جمله‌ها به بیان توضیح بیشتر دربارهٔ پیروان مذهب اسماعیلیه و عقاید آنان نیز می‌پردازد. از دیگر اغراض جمله معترضه در جلد سوم، معرفی شخصیت است که جوینی در این جلد، دوازده مورد را برای معرفی شخصیت‌ها به کار برده و اغلب، به معرفی شخصیت‌های برجسته مذهب اسماعیلیه پرداخته است. یکی از مهم‌ترین اغراض پربسامد جمله معترضه در جلد سوم، نفرین است که همراه با غرض سرزنش و نکوهش اعمال، جزو اغراض معنایی جمله معترضه قرار می‌گیرد و با توجه به بررسی نگارندگان، این غرض در دو جلد دیگر کمتر دیده می‌شود و فقط در مجلد سوم، بازتاب دارد که گویا تنها دلیل استفاده جوینی از آن، بیان خشم و نفرت خود نسبت به اسماعیلیان باشد؛ به گونه‌ای که به عنوان یک مورخ در هیچ بخشی از کتاب بدین صورت به بیان صریح عقاید خود نپرداخته است. از دیگر اغراض پرکاربرد جلد سوم، ارجاع زمانی و مشخص کردن موقعیت جغرافیایی است که هر دو شامل اغراض لفظی جملات معترضه هستند و از کاربرد ارجاع زمانی اغلب برای ارجاع مخاطب به بخش‌های دیگر کتاب، بهره برده و از کاربرد مشخص کردن موقعیت جغرافیایی، نیز برای بیان موقعیت قلاع اسماعیلیه، استفاده شده است.

۱. بسامد اغراض لفظی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا

ردیف	کارکرد	فراوانی	درصد
۱	معرفی شخصیت	۴۶	۱۳/۴۱
۲	ابضاح بعد از ابهام	۲۴	۶/۹۹
۳	ارجاع زمانی	۲۲	۶/۴۱
۴	مشخص کردن موقعیت جغرافیایی یا مکانی	۱۷	۴/۹۵
۵	تأکید و برجسته سازی	۱۱	۳/۲۰
۶	ذکر خاص بعد از عام	۹	۲/۶۲
۷	رد و اثبات سخن	۷	۲/۰۴
۸	توصیف کار و آداب و رسوم	۷	۲/۰۴
۹	معرفی واژه های مغولی با جمله معترضه	۶	۱/۷۴
۱۰	استبعاد	۲	۰/۵۸
۱۱	ذکر عام بعد از خاص	۱	۰/۲۹
جمع			
	تعداد اغراض لفظی	۱۵۲	۴۴/۳۱
		۱۱	

۲. بسامد اغراض معنایی جملات معترضه در تاریخ جهانگشا

ردیف	کارکرد	فراوانی	درصد
۱	دعا در حق اشخاص	۵۰	۱۴/۵۷
۲	بیان چرایی رویداد	۲۵	۷/۲۸
۳	هماندسازی	۲۳	۶/۷۰
۴	ستایش و بزرگداشت	۲۱	۶/۱۲
۵	تشریح و تأویل مطلب	۱۳	۳/۷۹
۶	بیان لعن و نفرین	۹	۲/۶۲
۷	سرزنش و نکوهش اعمال	۹	۲/۶۲
۸	به‌کارگیری امثال برای معدل‌سازی و تأکید	۷	۲/۰۴
۹	استوار ساختن سخن	۷	۲/۰۴
۱۰	برانگیختن احساس و عاطفه	۵	۱/۴۵
۱۱	بیان نفرت و انزجار	۴	۱/۱۶
۱۲	به‌کارگیری آیات در جهت تأکید و تزئین سخن	۴	۱/۱۶
۱۳	اقناع مخاطب و مشروع‌ساختن موضوع	۴	۱/۱۶
۱۴	هشدار و آگاهی‌بخشی به مخاطب	۳	۰/۸۷
۱۵	توصیف و بیان حالت	۳	۰/۸۷
۱۶	طعنه	۲	۰/۵۸
۱۷	تبرئه‌کردن	۱	۰/۲۹
۱۸	اظهار فضل و بزرگی	۱	۰/۲۹
جمع		۱۹۱	۵۵/۶۸
تعداد اغراض معنایی		۱۸	

۵. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی صورت گرفته در مجلدات تاریخ جهانگشا، فراوانی جملات معترضه این کتاب، در حدود ۳۴۳ مورد است که با ساختارهایی چون عبارت‌های فارسی و عربی، آیات و امثال و یا شبه جملات به‌کار رفته‌اند. این جملات با بررسی و تقسیم‌بندی

نگارندگان و در هجده غرض «معنایی» و بسامد ۱۹۱ جمله معترضه و یازده غرض لفظی متفاوت و بسامد ۱۵۲ جمله معترضه، مورد استفاده مؤلف قرار گرفته‌اند که برخلاف تصور رایج، بیانگر آن هستند که جملات معترضه، کاربردی فراتر از دعا و نفرین را در خود جای داده‌اند و حذف آن‌ها، موجب نارسایی معنی و بازماندن از مقصود و منظور مؤلف می‌شود؛ به عبارتی، این جملات، همچون منافذی در دیوار روایت هستند که نشان‌دهنده دیدگاه‌های نویسنده و قضاوت‌های وی، درمورد وقایع می‌باشند. از سویی، جملات معترضه در جهانگشا، فقط نقش دعا و توصیف ندارند و شامل توضیحاتی فرامتنی هستند که روای با استفاده از آن‌ها و با ایجاد وقفه‌ها و درنگ‌هایی در روایت به بیان گفتمان خود می‌پردازد. به عبارت دیگر، جویی به عنوان یک مورخ، تنها به روایت صرف تاریخ دست نمی‌زند و مخاطب در قالب همین جملات معترضه است که دیدگاه‌ها و قضاوت‌های او را درباره وقایع و حوادث تاریخی، در می‌یابد. ازسوی دیگر، برخی از اغراض پربسامد جملات معترضه در تاریخ جهانگشا، شامل دعا در حق اشخاص، معرفی شخصیت، بیان علت، ایضاح بعد از ابهام، همانندسازی، ارجاع زمانی، ستایش و بزرگداشت، مشخص کردن موقعیت مکانی است که پاره‌ای مانند: ستایش و بزرگداشت، ارجاع زمانی و همانندسازی، در جهت گسترش اعتقادات و باورهای او به خدمت گرفته شده‌اند و برخی دیگر چون مشخص کردن موقعیت مکانی یا معرفی شخصیت، در بیان اطلاعات مهم تاریخی نقش دارند. به علاوه می‌توان ادعا کرد که جملات معترضه در تبیین گفتمان جویی در تاریخ جهانگشا، اهمیت بیشتری نسبت به متن اصلی کتاب دارند؛ زیرا خصلت تاریخ مبتنی بر روایت است و این ویژگی، بر تاریخ‌نویس تحمیل می‌شود و حتی اگر این گونه نیز نباشد، مورخی چون جویی به دلیل خدمت در دربار مغول، نمی‌تواند به بیان صریح عقاید خود بپردازد و به همین علت در قالب جملات معترضه، به آن‌ها مجال بروز و ظهور می‌دهد؛ چنان‌که در بسیاری از شواهد، با استفاده از این جملات به انتقاد و نکوهش مغولان می‌پردازد و یا غم و حسرت خود را از نامرادی‌هایی که نسبت به ایرانیان صورت گرفته است، بیان می‌کند و از رهگذر جملات معترضه و به شکلی پنهان، علاقه و تمایل خود را به سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه، نشان می‌دهد و یا به مقایسه مغولان با حیوانات وحشی و عوامل ویرانگر می‌پردازد.

پیوست‌ها

۱. خدای گورش را روشن و اجرش را بسیار گرداند. ۲. و رحمتی که خداوند بر مردم می‌گشاید، دیگر هیچ مانعی بر آن نخواهد بود. (فاطر: ۲) ۳. بر او باد لعنت خدا و ملائکه و همه مردم! (آل عمران: ۸۷) ۴. خاک بر دهانشان باد. ۵. مثل همنشین بد، مانند آتش است که اگر حرارتش به تو زیان نرساند، از آزار دودش در امان نیستی. ۶. گوشت دانشمندان، زهرآلود است. ۷. خداوند راستگوترین گویندگان است. ۸. اگر نبود که خداوند بر ایشان تبعید را نوشته بود، هرآینه در دنیا عذابشان می‌کرد. (حشر: ۳) ۹. ای خردمندان، برای شما در قصاص زندگانی است. (بقره: ۱۷۹) ۱۰. دور باد از شنوندگان. ۱۱. جان در برابر جان می‌باشد و هر زخمی را قصاصی است. (دو بخش از آیه ۴۵، سوره مائده) ۱۲. دل‌هایشان پر از علاقه به گوساله بود. (بقره: ۹۳) ۱۳. خداوند بر آنچه در دل‌ها می‌گذرد، داناتر است و مردم بر ظاهر حکم می‌کنند؛ اما حکم الهی بر باطن‌هاست. پس هر حکمی به نفع یا زیان شخص صادر شود، مستحق آن است. ۱۴. چشم در برابر چشم؛ قصاص چشم، چشم است. (مائده: ۴۵) ۱۵. بسته‌شدگان به زنجیرها. (ابراهیم: ۴۹) ۱۶. تعهد و ضمان آن، بر روایت‌کننده باشد. ۱۷. همواره شاخسار فضل به سبب جایگاه او، شاداب و پرتراوات و چشمه‌های بزرگواری‌ها به سوی وی، نگران باد.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

ORCID

Zeinab Rezapour

 <https://orcid.org/0000-0002-8696-119X>

Manoochehr Tashakori

 <https://orcid.org/0000-0003-0392-5634>

Mohammadjavad
Roostazadeh

 <https://orcid.org/0009-0004-1423-8447>

منابع

قرآن کریم.

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۷۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- انوری، حسن و حسن احمدی گیوی. (۱۳۹۷). *دستور زبان فارسی*. ۱. ویراست ۴، تهران: فاطمی.
- برسler، چارلز. (۱۳۷۸). *درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی*. تهران: نیلوفر.
- پارسا، سید احمد و خدیجه محمدی (۱۳۹۸). کارکرد جملات معترضه عربی در نقشه‌المصدر. *نشریه نشر پژوهی ادب فارسی*، س ۲۲، دوره جدید، ش ۴۶، صص ۲۱-۴۶.
- _____ و شهلا محمودی (۱۳۹۸). کارکردهای معنایی - منظوری جملات معترضه در تاریخ بیهقی. *فنون ادبی*، س ۱۱، ش ۴ (پیاپی ۲۹)، صص ۱-۱۴.
- تودورف، تزوتان. (۱۴۰۱). *بوطیقای ساختارگرا*. ترجمه محمد نبوی. تهران: آگه.
- جوینی، عظاملک. (۱۳۹۴). *تاریخ جهانگشا*. به اهتمام احمد خاتمی. تهران: نشر علمی.
- خالقی مطلق، جلال و همکاران. (۱۳۹۹). میان افزوده (معترضه) مجالی برای وصف در شاهنامه فردوسی. *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*، ش ۴۸، صص ۱۰۳-۱۱۸.
- خیامپور، عبدالرسول. (۱۳۴۴). *دستور زبان فارسی*. چ ۵. تبریز: شفق.
- دهرامی، مهدی و محسن اکبری‌زاده. (۱۳۹۹). روایت‌شناسی جمله معترضه در تاریخ بیهقی. *نشر پژوهی ادب فارسی*، ش ۴۷، صص ۵۳-۷۳.
- ریکور، پل. (۱۴۰۰). *زندگی در دنیای متن*. تهران: مرکز.
- سلطانی‌رنانی، سیدمهدی. (۱۳۹۱). اسالیب اعتراض در قرآن کریم. *دوفصلنامه تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء (س)*، س ۹، ش ۱.
- سلیمانی، علی و مرتضی سلیمانی (۱۳۹۴). بررسی زمینه‌های دلتنگی در تاریخ جهانگشای جوینی. *فصلنامه پژوهش‌های ادبی و بلاغی*، دوره ۳، ش ۴ (پیاپی ۱۲)، صص ۸۵-۹۹.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۹۲). *سبک‌شناسی نثر*. ویراست دوم. تهران: میترا.
- _____ (۱۳۹۹). *معانی*. ویراست دوم. تهران: میترا.

طباطبایی، علاءالدین. (۱۳۹۵). *فرهنگ توصیفی دستور زبان فارسی*. چ ۱. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.

قاسم‌زاده، مهدی. (۱۳۹۶). بررسی شیوه‌های حضور نویسندگان در متن تاریخ جهانگشای جوینی بر مبنای نظریه گذرنامه‌ی یاکوبسن. *پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*، ش ۲ (پیاپی ۲۸)، تابستان، صص ۱۴۰-۱۲۱.

کزازی، میرجلال‌الدین. (۱۳۸۰). *زیباشناسی سخن فارسی (۲)*: معانی. تهران: نشر مرکز.
_____. (۱۳۸۵). *رویا، حماسه، اسطوره*. چاپ سوم. تهران: مرکز.
ممتحن، مهدی. (۱۳۸۷). جمله معترضه و تأثیر آن در قرآن. *پژوهش‌نامه قرآن و حدیث*، ش ۵، صص ۷۲-۵۹.

ولی‌زاده، محمد مهدی و ابوالقاسم ولی‌زاده. (۱۳۹۹). درآمدی بلاغی درجمله معترضه درقرآن کریم. *پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم*، س ۱۱، ش ۲، پاییز و زمستان، صص ۴۳-۱۶.
همایی، جلال‌الدین. (۱۳۸۹). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. تهران: اهورا.

References

- The Holy Quran.
Abolghasemi, M. (1375). *Historical grammar of the Persian language*. Tehran: samt. [In Persian]
Anuri, H. and Hassan, A. G. (2017). *Persian grammar 1*. Edition 4, Tehran: Fatemi. [In Persian]
Bresler, C. (1378). *An introduction to the theories and methods of literary criticism*. Tehran: Nilufar. [In Persian]
Parsa, S. A. and Mohammadi, K. (2018). The Function of Arabic Objectionable Sentences in Naftah al-Masdoor. *Persian Literary Prose Journal*, Year 22, New Period, No, 46, 21-46.
_____. and Mahmoudi, S. (2018). Semantic functions - the purpose of protest sentences in Beyhaqi history. *Literary techniques*, Q11, 4 (29), 1-14. [In Persian]
Todorff, T. (1401). *Structural concept*. Translation of Muhammad Nabawi. Tehran: Ad. [In Persian]
Joyni, A. (2014). *History of Jabanghosh*. Ahmad Khatami. Tehran: Scientific Publication. [In Persian]
Khaleghi-Motalaq, J. et al. (2019). Additional interjection of a description in Ferdowsi's Shahnameh. *Persian poetry and prose stylistics (Bahar Adeb)*, No. 48, 103-118. [In Persian]
Khayampour, A. R. (1344). *Persian grammar*. Ch 5. Tabriz: Shafaq.
Dahrami, M. and Akbarizadeh, M. (2019). The Narrative of Objection Sentence in Beyhaqi History, *Prose Study of Persian Literature*, No, 47, 53-73. [In Persian]
Ricoeur, P. (1400). *Life in the world of text*. Tehran. [In Persian]

- Soltani-Ranani, S. M. (2012). Methods of protest in the Holy Qur'an. *Al-Zahra University's biannual research of Qur'anic and Hadith sciences*. Q 9, Sh 1. [In Persian]
- Soleimani, A. and Soleimani, M. (2014). Investigating the fields of nostalgia in the history of Jangshai Joveyni. *Literary and rhetorical research quarterly*, Course 3, 4 (12), 85-99. [In Persian]
- Shamisa, S. (2012). *Prose stylistics. Second edition*. Tehran: Mitra. [In Persian]
- (1399). *meanings. Second edition*. Tehran: Mitra. [In Persian]
- Tabatabai, A. (2015). *A descriptive dictionary of Persian grammar*. Ch1. Tehran: Contemporary Culture Publications. [In Persian]
- Ghasem-zadeh, M. (2016). Investigation of the ways of the author's presence in the text of Joveyni's world-opening history based on the theory of Yakobsen's passport. *Researches of literary criticism and stylistics*, 2 (28), 121-140. [In Persian]
- Kazazi, M.J. (2010). *Aesthetics of Persian speech (2): Meanings*. Tehran: Nashr-e-Markaz. [In Persian]
- (1385). *Dream, epic, myth*. Third edition. Tehran. [In Persian]
- Momtahn, M. (2007). The objectionable sentence and its effect in the Qur'an. *Qur'an and Hadith Research Journal*, No, 5, 59-72. [In Persian]
- Valizadeh, M. M. and Valizadeh, A. (2019). Rhetorical input in the objectionable sentence in the Holy Qur'an. *interdisciplinary researches of the Holy Qur'an*. Q11. Sh2. autumn and winter, 16-43. [In Persian]
- Homayi, J. (2009). *Rhetoric techniques and literary of its*. Tehran: Ahura. [In Persian]

استناد به این مقاله: نام خانوادگی نویسنده اول، نام. (سال). عنوان مقاله. عنوان نشریه (اِتالیک)، سال (شماره)، ص آغاز-ص پایان.

literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.